

PAPER DETAILS

TITLE: Türk Dil Kurumu Kütüphanesinden İki Yeni Farsça-Türkçe Sözlük / Two New Persian-Turkish Dictionaries from Turkish Language Association Library

AUTHORS: Yasin YAYLA

PAGES: 21-32

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/115431>

16. YY. KLASİK TÜRK ŞİİRİNDEN İLGİNÇ BİR ŞAİR GARÂMÎ VE DÎVÂN'INDA CİNAS SANATININ KULLANILIŞI

Fatih BAŞPINAR¹

Özet

Cinas, ses tekrarına ve benzeşmesine dayalı bir söz sanatıdır. Cinaslı lafızların harflerin sayısı, cinsi, harekesi ve sırası bakımlarından mümkün olan en üst düzeyde benzeşmesi esastır. Cinasta her ne kadar anlamdan ziyade lafızların ses değeri önemli gibi görünsede lafızların farklı anlamları çağrıştırmaları okuyucuda estetik bir zevk uyandırır ve onun hayal dünyasını zenginleştirir. Edebiyatımızda cinaslı şiirler denilince akla ilk olarak cinaslı maniler gelir. Onu, bütün örnekleri cinaslı olmasa da manilerin divan şiirindeki şekli diyebileceğimiz tuyuğlar takip eder. Nazım şekli sınırlaması olmaksızın şairler cinas sanatını her yerde kullanmışlardır. Ancak ses benzerliğinin mısra sonundaki şekli olan kafiye, cinasla birleşince şairler için ikinci bir ses oyunu alanı açılmış olur. Edebiyat tarihimizde Üsküplü Atâ'nın *Tuhfetü'l-Uşşâk* mesnevisi bütünüyle cinaslı kafiye üzerine kurulmuş, Halepli Edib'in *Dîvân*'ı baştan sona cinaslarla süslenmiştir. Cinası şiirlerinde başarılı bir biçimde kullanan şairlerden biri de Garâmîdir. Hem hayatı hem de şiirleri bakımından ilginç bir şahsiyete sahip olan Garâmî, pek çok gazelinin matla beyitlerinde kafiyeyle cinasla kurmuştur. Mısra yahut beyit içlerinde de cinası kullanmış olan şairin cinası daha ziyade kafiye tercih ettiği görülmektedir. Öyle ki dört gazelini bütünüyle cinaslı lafızlarla kafiyeleştirmiş ve onları gazel-i tecnis hâline getirmiştir. Kafiye ve cinaslı bu kelimeler mürekkebin cinas biçiminde *nemekîn*, *boyunda*, *nemedine*, *âyine* lafızlarıdır. Hem bu gazellerde hem öteki beyitlerde şairin tam cinas çeşitlerinden mürekkebin cinası tercih ettiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Garâmî, dîvân, gazel, cinas, gazel-i tecnis.

GARAMI: AN EXTRAORDINARY POET FROM CLASSICAL TURKISH POETRY IN THE 16th CENTURY AND THE USE OF PUNS IN HIS DIVAN

Abstract

Pun is a figure of speech which is based on the similarity and repetition of sounds. It is essential that the words containing pun should have a maximum similarity in terms of the number, type, sound and order of the letters. Although the phonic value of words seems to be more important than their meanings, different connotations of words give literary pleasure to people, and also, enrich their imagination. When poems with puns in Turkish literature are mentioned, *Manis* with puns come to mind first. Then, *tuyugs* which are the embodiments of Turkish poems in the Divan literature comes to mind although not all examples of them contain puns. The poets used the pun in each place without considering the types of versification. However, when the rhyme which means similarity at the end of verses combined with the pun, a new phonic wordplay appeared. In Classical Turkish Poetry, *Tuhfetü'l-Uşşâk*, the mathnavi of Ata of Uskup contains rhymes with puns, and *Divan* of Edib from Halep is entirely adorned with puns. One of the poets who successfully used puns in his poems is Garami. Garami, who had an interesting life and interesting poems, created the rhyme with puns in most of the first couplets of his ghazels. As well as using puns in the verses or couplets, he rather preferred them at the end of the couplets in the rhymes. In fact, he could write the rhymes of his four ghazels with puns and made them entirely *gazel-i tecnis* which means ghazel with rhymes containing puns. Those words with puns in the four ghazels are *nemekin*, *boyunda*, *nemedine*, and *ayine*. It is observed that Garami preferred combined puns among the full puns both in these ghazels and in the other couplets.

¹ Yrd. Doç. Dr., Kırklareli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, fbpinar@yahoo.com

Keywords: Garâmî, divan, ghazel, pun, ghazel with puns.

Giriş

Ses tekrarına ve benzeşmesine dayalı söz sanatlarından olan cinas, anlamca farklı, yazılış veya söyleyiş bakımından ise benzer lafızların bir arada kullanılması sanatıdır (Saraç, 2007: 246). Cinasta sözcüklerin anlamı ikinci plandadır, şair onların daha ziyade benzer lafızlar olmasına dikkat eder. Bu yüzden belâgat kitaplarında bedîî sanatlardan lafızla ilgili sanatlar dâhilinde anlatılmıştır. Lafızlardaki benzerlik, lafızları oluşturan harflerin cinsi, sayısı, hareketi ve sırası bakımındandır. Bu dört unsur açısından lafızlar arasındaki benzerlik ne kadar çok olursa, cinas o derece kuvvetli olur. Cinâsın kuvvetli oluşu, şairin söze hakimiyetini göstermekle beraber tek başına sanat kabiliyetini ölçmeye yetmez (Öztoprak, 2000: 173).

Cinâsın okuyan/ dinleyen üzerindeki estetik ve psikolojik tesiri şu şekildedir:

Cinas, bir yönüyle sözde mûsikînin oluşmasını sağlarken, diğer yönüyle de aynı lafızdan farklı anlamların çağrışımına yol açmak sûretiyle hem kişinin dikkatini üzerine çekmekte hem de onun muhayyilesini genişletmektedir. Bunlar ise, sanat ve estetiği ortaya çıkaran faktörlerdir. Çünkü söz, güzellik ve gücünü iki şeyden almaktadır. Bunlardan biri, sözcüklerin âhenk ve tınısı, yani mûsikî; diğeri ise, farklı anlamların kişiye verdiği zevktir. Sözcüklerin dilbilimciler tarafından ses, anlam ve gramer üçlüsünün ürünü sayılması boşuna değildir. Cinasta da lafızdaki benzerlik ve anlamdaki çeşitlilik omuz omuza vererek özel bir edebî zevk ortaya çıkarmaktadır. Çünkü cinaslı sözcükleri okuyan ve dinleyen kişi, önce bu sözcüklerden tek bir anlam çıkarmakta, sonra da bu anlamdan öteki anlama ulaşarak bu işten zevk almaktadır. İnsanların cinas sanatına ilgi duymasında, söz konusu zevk alma faktörünün yanı sıra, insan psikolojisinin kapalı ve müphem şeylere açık ve âşikâr şeylerden çok daha fazla ilgi duyma özelliği de etkili olmaktadır (Mum, 2004: 41).

Edebiyatımızda cinas sanatı hem halk hem de divan edebiyatlarında bolca örneği bulunabilen bir sanattır. Halk edebiyatından özellikle cinaslı manileri, bu edebî sanatın önemli örnekleri olmaları hasebiyle zikretmeliyiz. Bir adı kesik mani olan bu maniler, dilin lafız düzeyinde geldiği seviyeyi göstermesi bakımından da önemli bir göstergedir. Aşağıdaki manide *sürüne* lafzının üç farklı manada cinaslı olarak kullanılışı görülmektedir:

Sürüne

Madem çoban değilsin

*Ardındaki **sürü ne***

Ben bir körpe kuzuyum

*Al kat beni **sürüne***

Beni böyle yandıran

*Sürüm sürüm **sürüne** (Dilçin, 1997: 286)*

Divan şiirinde manilere benzer olarak tuyuğlar da kimi zaman cinas üzerine kurulur. Nesîmî'nin:

*Işkuñ odına gönül **pervânedür***

*Tâkatüm yoh bilmezem **pervâ nedür***

*Fursat olunca gönül sen **yanadur***

*Âşkuñ âyîni budur **yâ nedür** (Saraç, 2007: 101)*

Garami: An Extraordinary Poet from Classical Turkish Poetry in the 16th Century and the Use of Puns in His *Divan* / F. Başpınar (p. 40-58)

[= Senin aşkının ateşine gönül pervanedir. Takatım yok, pervadır nedir bilmiyorum. Ey gönül! Fırsatın varken sen yanadur. Çünkü âşığın âdeti budur, yoksa başka nedir ki?]

şeklindeki tuyuğunda birinci ve ikinci mısralar ile üçüncü ve dördüncü mısralar kendi aralarında cinaslı olarak kafiyeleştirilmiştir.

Divan şiirinde hem kafiye hem de mısra içlerinde cinas sanatının türlü şekillerde kullanıldığını görüyoruz. Kafiye yapıları cinasa bir örnek olarak Şeyh Gâlib'in:

*Gelince va'd-i visâle **bahâneler** söyler*

*O şâh-ı kişver-i hüsn ü **bahâ neler** söyler*

[= Kavuşma vaadine gelince türlü bahaneler söyler. Güzellik ve alım ülkesinin sultanı neler söyler.]

beytini, mısra/ beyit içinde yapılan cinasa ise Garâmî'nin tekrar ile süslenmiş:

Âşinâ bîgâne vü bîgâne olmaz âşinâ

***Yâdum yâduñda yâd ét yadı gel yâd** eyleme (G.1124/6)*

beytini verebiliriz.

16. yy.da çoğunlukla Balkan coğrafyasında yaşamış olan Garâmî de özellikle gazellerinin matla beyitlerinde cinas sanatını başarılı şekilde kullanmış bir divan şairidir. Bu çalışmada öncelikle şair hakkında bilgi verdikten sonra onun şiirlerinde kullanmış olduğu cinas sanatından örnekler vereceğiz.

Çok Yönlü Bir Şair: Garâmî

Hayatı hakkındaki bilgilerin çoğunu Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü's-Su'arâ* adlı eserinden elde ettiğimiz Garâmî'nin asıl adı Muhammed'dir. İsmi şiirlerinde de açıkça şu şekilde zikretmiştir:

Garâmî bendedür seyyid Muhammed

Bunuñ mânendi hiç devrâna gelmez (G.670/5)

[= Seyyid Muhammed Garâmî köledir. Ona benzer bir kimse hiç dünyaya gelmez.]

Kaynaklarda doğum tarihine dair bir bilginin olmadığı şair, doğduğu yıla şiirlerinde işaret etmiş; iki beyitte 906/1500-1501 yılında doğduğunu dolaylı olarak söylemiştir:

Şûh olıcak mevlidine çü târîh

Oldı Garâmîye dahı tab'-ı şûh (G.140/5)

[= Doğumu için şuh kelimesi tarih olunca Garâmî'ye de şuh bir tabiat verildi.]

Yine şuh kelimesi ile doğum tarihini verdiği aşağıdaki beyitte ise imla olarak birbirinin tersi olan şûh ve hoş kelimeleri arasında kalb cinas yapmıştır:

Mevlidüñçün çü senüñ şûh olıcak târîhüñ

Ey Garâmî nice senden gelen olmaya o hoş (G.140/5)

[= Ey Garâmî! Senin doğumun için şuh kelimesi tarih olunca senden gelen de nasıl hoş olmasın.]

Garâmî, günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Karaferye kasabasıdır. Kadıcık oğlu olarak bilinen şairin kendi de Rumeli'nin değişik yerlerinde kadılık vazifesini ifa etmiştir. Güzel sesli bir tanburi olan Garâmî, sîneçâk adını verdiği bir saz da icat etmiş; ancak hocası Leyszâde müzik aleti yapma konusundaki dinî tehditlerle onu bundan vazgeçirmiştir. Yine kelime oyunuyla bu sazın adını bir beytinde dile getirmiştir:

Kıllarını sînemüñ dizdüm düzen vérdüm dilâ

Sîne-çâk adlu bu da bir sâz u bir kânûndur (G.293/3)

[= Ey gönül! Sinemdeki kılları dizip onlara bir düzen verdim. Bu da sîneçâk (göğsü yarık) adlı bir sazdır, bir kanundur.]

Garâmî'nin ilgi çekici bir diğer vasfı da remil ve ilm-i habâyâ da mahir olmasıdır. Öyle ki Âşık Çelebi onun, miktarı bilinen akçelerin bulunduğu bir keseden alınan akçelerin ve kalan kısmının ne kadar olduğunu remille bildiğini; yine remil yoluyla gelecekte haber verme, insanların içlerinde olan şeyleri bilme, kayıp nesneleri bulma gibi hususlarda çok maharetli olduğunu anlatmıştır.

Âşık Çelebi'nin verdiği bir başka bilgiye göre ise Garâmî, altmış yaşından sonra seyitlik iddiasında bulunmuş ve seyitliğin alâmeti olan yeşil sarık sarınmaya başlamıştır. Latifeci bir şahsiyete sahip olan şairin bu hâlini görenler, yine latife olarak kendisine “*Efendi, seyitliğinizi önceden bilmiyordunuz. Galiba remille buna vâkıf oldunuz.*” deyince buna epeyce alınmış.

Garâmî'nin ma'kûlî hat ile yazmış olduğu imzaların, imzalar içinde önde geldiklerini yine Âşık Çelebi kaydediyor.

Uzun bir ömür sürdüğü anlaşılan Garâmî'nin ölüm yılı ise kesin olarak bilinmiyor. Osmanlı sultanı III. Murad'ın saltanat seneleri olan 1574-1595 yıllarının ortalarına denk gelen bir vakitte vefat etmiştir (Mehmed Süreyyâ, 1308: 618).

Garâmî'nin Eserleri

Garâmî'nin elimizde bulunan tek eseri *Dîvân*'ıdır. 1565 senesinde bizzat şair tarafından tamamlanan müellif hatlı nüsha, bu tarihten sonra yine kendinin eklemiş olduğu şiirlerle birlikte 10 bin beyti aşan bir hacme ulaşmıştır. *Dîvân*'da 5 kaside, 4 murabba, 1636 gazel, 57 kıt'a, 13 matla ve 12 müfred yer almaktadır (Başpınar, 2013: 79).

Bu eserinden başka Âşık Çelebi, onun memleketi Karaferye hakkında bir şehrengiz yazmış olduğunu belirttikten sonra söz konusu eserden iki beyit zikreder:

Çiçekler kim bitürür seng-i hâre

İder gün terbiyetle la'l-pâre

Sevr burcında toğar gice gündüz

Sığır kuyrukları kuyrukh yıldız (Âşık Çelebi, 2010: 1628)

Mesnevi nazım şekliyle yazıldığı anlaşılan bu eser henüz ele geçmemiştir.

Garâmî'nin Edebî Şahsiyeti

Garâmî ve şiirleri için bilgi veren tezkire yazarlarından yalnızca Sehî Bey ve Âşık Çelebi'nin verdiği bilgiler orijinaldir. Kınalızâde Hasan Çelebi, Beyânî, Şemseddîn Sâmî ve Nail Tuman'ın aktardıkları ise kısa ve kendilerinden önceki kaynakların bilgilerini tekrar eder niteliktedir.

Garami: An Extraordinary Poet from Classical Turkish Poetry in the 16th Century and the Use of Puns in His *Divan* / F. Başpınar (p. 40-58)

Sehî Bey, Garâmî için yalnızca “eş’ârî latîf” demektedir (Kut, 1978: 334). Bu ifadeden şiirlerinin Sehî Bey tarafından beğenildiğini söyleyebiliriz. Ancak bu değerlendirmeden başka bir şey söylemeyişişi şiirlerin ortalama bir kıymette görüldüğü şeklinde de anlayabiliriz. Ayrıca *Hesht Bihişt*, Sehî Bey tarafından 1538’de tamamlandığında Garâmî’nin 37-38 yaşında olduğu hesaba katılırsa, onun ömrünün geri kalanında daha pek çok şiir söyleme imkânına sahip olacağını da akıldâ tutmalı ve Sehî Bey’in Garâmî hakkındaki hükmünün bu kadar kısa olmasını tabii karşılamalıyız.

Hasan Çelebi (1989: 718), Beyânî (1997: 193) ve Şemseddîn Sâmî (1996: 3259) ise Garâmî için “Eş’ârî sâdedür.” diyerek şiirlerinin sade olduğunu söylemişlerdir.

Şiirlerinin sadeliği ve kolay anlaşılır oluşu, Garâmî tarafından “anlaşılmayarak kusur bulunması tehlikesinden kaçma” diyebileceğimiz şekilde bilinçli bir tercih olarak belirtilmiştir:

Şî’ri muğlak söz-ile bağlamak olurdu dilâ

Lîki anlayumayan kişi sözinden kaçarın (G.1081/6)

[= Ey gönül! Şiiri muğlak sözle söylemek/ bitirmek mümkündü. Fakat anlayaman kişinin söyleyeceği sözden kaçarım.]

Bununla birlikte sade sıfatının, şiirlerin çok beğenildiğini gösteren bir ifade olmadığını söylemeliyiz. Dolayısıyla tezkire yazarları Garâmî’yi çok iyi bir şair olarak görmemişlerdir, diyebiliriz.

Garâmî hakkında bize en çok bilgiyi veren Âşık Çelebi ise onun makbul ve zarif bir kimse olduğunu, iyi şairlerden sayıldığını söylemektedir (2010: 1628).

Dîvân’ına bakıldığında Garâmî’nin hemen her şairde görülebilecek fahriye niteliğindeki beyitler söylediğini görmekteyiz. Kendini söz meydanının bir pehlevanı olarak gören şairin:

Garâmî pehlevân-ı şâ’irândur

Kabûl édüp sözün hep dédiler bes (G.696/5)

[= Garâmî şairlerin pehlivanıdır. Hepsî onun sözünü kabul edip pes dediler.]

diyerek bütün şairlere şiirini kabul ettirdiğini belirtmesi buna bir örnektir. Ancak şairin Bâkî’yi şairler içinde ayrı bir yerde tuttuğunu da söylemeliyiz:

Garâmî mürdeler ihyâ éder sözde Mesîhâyam

Gazel démekde Bâkîden kalanın hep utandurdum (G.867/7)

[= Ey Garâmî! Ben sözde, ölümler diriltten bir Mesih’im. Gazel söylemekte Bâkî’den başka öteki şairlerin hepsini utandırdım.]

Bâkî’den başka Âhî ve İshâk’ı ise kendine üstat kabul ettiğini şöyle dile getirir:

Benüm her fende üstâdum olandan

Biri merhûm Âhî biri İshâk (G.776/4)

[= Benim her fende üstadım olanlardan biri merhum Âhî, biri de İshâk’tır.]

Garâmî, çok şiir söylemiş olduğunu:

*Dédüm biñ bir gazel hûblar için ben
Güzel sevmekde vardur ictihâdum (G.842/6)*

[= Güzeller için bin bir gazel söyledim. Güzel sevmekte içtihat sahibiyim.]

beytiyle dile getirirken buna rağmen şiiriyle meşhur olamamaktan da yakınır:

*Şî'r-ile her gûşede dünyâda añılmaduğum
Yâ hased dénür dilâ yâhud tegâfülden gelür (G.183/8)*

[= Ey gönül! Dünyanın her köşesinde şiirle anılmayışım, ya hasetten ya da insanların bilmezlikten gelmesindendir.]

Garâmî seyit olduğu iddiasını şiirlerinde:

*Éy Garâmî âlsin ceddüñdür ol
Katl olan mazlûm-ı deşt-i Kerbelâ (G.39/5)*

[= Ey Garâmî! Sen Peygamber ailesindensin. Katledilen Kerbela çölü mazlumu senin dedendir.]

beytinde olduğu gibi pek çok yerde dile getirir.

Devrinin sosyal hadiselerine kayıtsız kalmayan Garâmî'nin Edirne'de yaşanan odun ve ekmek kıtlığını, arpa ve ot bulamamaktan dolayı İstanbul halkının hayvanlarına yiyecek bulamayışlarını, şehrin su ihtiyacını karşılamak için Kâğıthane sularının İstanbul'a getirilişini şiirlerinde işler. Kendi de bir kadı olan şairin bir gazelinde zamane kadılarını eleştirmesi ise dikkate değerdir:

*Zağallıktan eyâ tab'a'l-hulûsi
Kulağ ur diñle sen işbu husûsi
Zamâne kâdîların sorar iseñ
Déyeyin bilür-iseñ sen lüsûsi
Yéyüp eytâm mâln bel' éderler
Yérinden gördiler gibi nusûsi
Bulardan korkaruz biz merhabâda
Yüzükden alalar déyü füsûsi
Kazâyâda 'umûmen böyledür hep
Garâmî gözlemezler bir husûsi (G.1501)*

[= Ey halis tabiatlı kişi! Tembellikten kulak ver, şu hususu bir dinle. Bu devrin kadılarını sorarsan, hırsızları biliyorsan anlatayım. Yetimlerin malını yiyip yutarlar. Bu nasları yerinde görmüş gibidirler. Yüzükten kaşı alırlar diye bunlarla merhaba etmekten korkarız. Ey Garâmî! Verdikleri hükümlerde hep böyledirler, başka herhangi bir hususu gözetmezler.]

Garâmî, Dîvân'ındaki "gazelleri" redifli toplam 29 şiirde pek çok şairin mahlasını kafiye olarak kullanmıştır. Bu gazellerden ilki müstakil olarak Kanuni Sultan Süleyman'a ayrılmış ve onun mahlası olan *Muhibbî*, redifin ilk kelimesi olarak kullanılmıştır:

İşrâb éder hayâtı Muhibbî gazelleri

İhyâ éder memâtı Muhibbî gazelleri

Mu'ciz söz-ile étse olur sihr éder gibi

Tahrîk-i cemâdâtı Muhibbî gazelleri (G.1608/1-2)

[= Muhibbî gazelleri, hayatı içirir/ anlatır; ölüleri diriltir. Muhibbî gazelleri, mucize sözlerle sihir yapar gibi cansız şeyleri hareket ettirir.]

beyitleriyle başlayıp Kanuni'nin gazellerini öven 33 beyitlik bu şiir:

El-hak Garâmî tarzı güzel tumturâk-ıla

Cem' étđi kemâlâtı Muhibbî gazelleri

Nûsha yérine başda götürmek gerek dilâ

İster çü ri'âyâtı Muhibbî gazelleri (G.1608/32-33)

[= Ey Garâmî! Muhibbî gazelleri, hakikaten güzel tarzlı bir debdebe ile bütün olgunlukları kendinde topladı. Ey gönül! Muska gibi başta taşımak gerek, çünkü Muhibbî gazelleri kendisine saygı gösterilmeyi ister.]

beyitleriyle son bulmuştur. Öteki 28 gazelde ise her beyitte farklı şairlerin mahlasları kafiye olarak kullanılmıştır.

Doğup yaşadığı ve kadılık mesleğini icra ettiği coğrafyanın dillerine aşına olan Garâmî'nin şiirlerinde bu dillerin izlerini de görmek mümkündür. Buna en belirgin örnek olarak:

Agapa se apotin kardimu cânânum Endirne

Efendakimu sultanimu ela cânım Endirne (G.1269/1)

[= Cananım Edirne, seni ta kalbimden severim. Efendiciğim, sultanım, gel canım Edirne.]

beytiyle başlayan ve kafiye dairesi dışında Rumca söylenmiş gazeli verebiliriz.

Cinas Sanatı ve Garâmî'nin Şiirlerinde Bu Sanatın Kullanılışı

Garâmî'nin *Divân*'ında dikkat çeken bir yön de onun cinas sanatını özellikle şiirlerinde kullanmış olmasıdır. Şairin hususiyle kimi şiirlerin matla beyitlerinde kafiye oluşturan lafızlar arasında cinas yaptığı görülmektedir.

Cinas, "iki şey arasında münasebet, benzeyiş" anlamlarına gelir. Bir sanat olarak ise "anlam bakımından farklı, yazılış ve telaffuz bakımından aynı veya benzer olan kelimelerin bir ifade içinde kullanılması" demektir (Coşkun, 2010: 252). Cinası meydana getiren lafızların benzerliği, bu lafızları oluşturan harflerin/ seslerin cinsi, sayısı, harekesi ve sırası bakımından olur (Saraç, 2007: 243). Cinas, bu dört husustan tamamında ya da bir kısmında benzerlik olmasına göre tasnif edilir. Biz de Öztoprak (2000: 156-159) ve Coşkun'un tasnifine göre (2010: 254) bir sıralama yaparak Garâmî'nin şiirlerindeki cinaslara temas edeceğiz.

A. Tam Cinas: Cinaslı lafızlar arasında yukarıda saydığımız dört hususun tamamında bir uyum söz konusu ise tam cinas yapılmış olur.

A.1. Basit Cinas: Cinası meydana getiren lafızların birer kelime olmasıdır.

A.1.1. Mümâsil Cinâs: Cinâslı lafızlar aynı türden, yani her iki lafız da isim veya fiil ise bu çeşit cinâs yapılmış olur: *dilemezüz* (istemeyiz)-*dilemezüz* (dilimleyemeyiz) gibi.

‘İzâr-ı yâra déyen mûya beñzer

Miyânın görse dérdi mûya beñzer (G.324/1)

[= Yarin yanağına suya benziyor diyen, onun beline görseydi kıla benziyor derdi.]

Şol şeh ki saçı Düldül ü şânı ‘Alevîdür

Altun ‘alemi râyede âhum ‘alevidür (G.578/1)

[= Saçı düldül, şanı Alevî olan o padişahın sancağındaki altın alem, benim ahımın alevidir.]

Tîğ-ı gamzeñ ile biz kalbümüzi dilemezüz

Ger dilerseñ anı sen biz anı bil dilemezüz (G.686/1)

[= Senin gamzenin kılıcı ile biz kalbimizi dilemeyiz. Sen bunu dilesen de bil ki biz böyle dilemiyoruz.]

Şol ki ser-mâye-i gerd-i kademe yüz süremez

Hvâce-i ‘ışk olamaz dünyede devlet süremez (G.690/1)

[= Ayağın toprağı sermayesine yüz süremeyen kişi, aşk ustası/ tüccarı olamaz ve dünyada devlet/ saadet süremez.]

Bahr-ıla çü fark olmaz elüñde olan aya

Yüzüñse güne beñzer kaşlaruñ-ısa aya (G.1107/1)

[= Deniz ile senin elinin ayası arasında fark yoktur. Yüzün güneşe, kaşlarınsa aya benzer.]

Güzellerden birer bûse ki va’d étmişdi peymâne

Konar bil başuña devlet turursa ‘ahde peymâna (G.1185/1)

[= Kadeh, güzellerden birer buse vadetmişti. Eğer sözünde, yemininde durusa bil ki senin başına devlet konar.]

Cân birürmin barça dilberler ara ol meleke

Ders-i ‘ışkında maña böyle bolupdur meleke (G.1311/1)

[= Bütün güzeller içinde ben o meleğe can veririm. Onun aşkının dersinde ben böyle meleke/ alışkanlık edindim.]

Déyem saña güzel bir şi’r-i ânî

Ki her beytine baksañ ola ânî (G.1536/2)

[= Ey güzel! Sana çarçabuk bir şiir söyleyeyim. Her beytine baksan güzelliğini görürsün.]

A.1.2. Müstevfâ Cinâs: Cinâslı lafızlar aynı türden değilse, yani lafızlardan biri isim diğeri fiil ise bu çeşit cinâs ortaya çıkar: *bezdürme* (bezginlik verme)-*bezdürme* (bazlama, bir çeşit ekmek) gibi.

*Salınur seyrân éder yâr-ıla **yârândur** bıçak*

*Gamze-veş bağrum delüp sînem de **yarandur** bıçak* (G.778/1)

[= Bıçak, yar ile salınıp gezen bir dosttur; gamze gibi bağrımı delip sinemi yarandır.]

*Sürüp de çeşmüñe éy şâh **sürme***

*Kapıñdan bendeñi lutf eyle **sürme*** (G.1134/1)

[= Ey şah! Gözüne sürme sürüp de köleni kapından sürme, lutfet.]

*Bişirüp kahruñ oduyla yédürme cevri **bezdürme***

*Beni cânımdan usandurma göñlümden de **bezdürme*** (G.1372/1)

[= Kahrının ateşiyle pişirip zulmü bazlama olarak yedirme. Beni canımdan usandırma, gönlümden de bezdirme.]

*Ne dilkülükler édüp hîle **kurdu***

*Kara evren şikâr édince **kurdu*** (G.1473/1)

[= Kara evren kurdu avlayınca ne tilkilikler edip hîle kurdu.]

*Kolını kara evren dâm étđi kapan **kurdu***

*Sad hîle ile tutdı sayd étđi dilâ **kurdu*** (G.1489/1)

[= Kara evren, kolunu tuzak edip kapan kurdu. Ey gönül! Yüz hîle ile kurdu tutup avladı.]

A.2. Mürekkeb Cinas: Cinaslı lafızların en az birinin birden çok kelimeden oluşması durumunda ortaya çıkan cinastır.

A.2.1. Müteşâbih Cinas: Mürekkeb cinası meydana getiren lafızların yazılışları da aynı olursa bu çeşit cinas oluşur: cânâne-cânâ ne gibi.

*Örti döşek étmek-ile **bûriyâ***

*Sûfî dénılmaz mı nedür **bu riyyâ*** (G.41/1)

[= Ey sufi! Bûriyâyı/ hasırını örtü ve döşek etmekle sana “Bu riya nedir?” denmez mi?]

*Baş hûb olmağın ol Yûsufa **server** déđiler*

*‘Âşık-ısañ sen anuñ yoluna **ser vér** déđiler* (G.279/1)

[= Güzellerin başı olduğu için o Yusuf’a server/ önder dediler. Âşıksan sen onun yoluna başını ver dediler.]

*Şu Muslî şeh ki cânuñ **dilberidür***

*Cefâ vü cevri ü gamdan **dil beridür*** (G.311/1)

[= Şu Musli sultan, canın dilberidir. Gönül cefa, eziyet ve gamdan uzaktır.]

*Cânâ saña incinme ko **cânâne** désünler*

*Cânâne démek olmasa **cânâ ne** désünler* (G.532/1)

[= Ey can! Bırak sana canane desinler. Canane demek olmasa ne diyecekler ki!]

*Étme dile yâ Rab o **perî-şânı** musallat*

*Kılmak dilese zülf-i **perîşânı** musallat (G.739/1)*

[= Ya Rab! Dağınık zülfü musallat etmek istese, sen şanı peri gibi olan o güzeli gönle musallat etme.]

*Kurdu çün zülfün şikâr-içün **duzağ***

*Cân u dilden tutdı sayd étdi **dü zâğ** (G.748/1)*

[= Av için zülfünü tuzak olarak kurdu. Can ve gönülden iki karga tutup avladı.]

*Bir hûbı bulup yine **dildâr** édinebilsem*

*Boynuna kulağına **dil dâr** édinebilsem (G.880/1)*

[= Bir güzeli bulup yine onu sevgili edinebilsem. Boynuna kulağına gönlümü asabilsem.]

*Dilberüñ birini bulup dahı **dildâr** édeyin*

*Târ-ı zülfî ile gerdânına **dil dâr** édeyin (G.1047/1)*

[= Gönül alıcı güzelin birini bulup da sevgili edineyim. Zülfünün teli ile gerdanına gönlümü asayım.]

*Sevmeden éy dil anı kasdum bu **dildâr** édeyin*

*Cânı gerdânına asup dahı **dil dâr** édeyin (G.1048/1)*

[= Ey gönül! Onu sevmekten kastım, gönlümü vereceğim bir sevgili edinmek, canımı gerdanına asıp gönlü sallandırmaktır.]

*İdgehde bir efendiye **dilâ râm** étdüm*

*Kulı kurbânı olup anda **dil ârâm** étdüm (G.909/1)*

[=Ey gönül! Bayram yerinde bir efendiyi kendime bağladım. Kulu kurbanı olup orada gönlü eğlendirdim.]

*Buluban bir güzeli yine **dilâ râm** étdüm*

*Cândan sevdüm o mahbûbı **dil-ârâm** étdüm (G.940/1)*

[=Ey gönül! Bir güzeli bulup yine kendime bağladım. O sevgiliyi candan sevip gönlümü süsleyen cananım yaptım.]

*Sevmeden dil dilberi diler ki **dildâr** eyleye*

*Hem o dilber dahı gerdânına **dil dâr** eyleye (G.1266/1)*

[= Gönül, bir güzeli sevmekle onu sevgili edinmeyi ister. Hem de o güzelin, gerdanına gönlü asmasını diler.]

*Güc-ile çekdi bu dil **dâm-ı zülf âh***

*Bi-hâzâ nâle zülfî **dâme zülfâh** (G.1273/1)*

[= Bu gönül zülf tuzağını güçlkle çekti. Bununla benim zülfüm, daima ona yakın olmaya nail oldu.]

*Dilâ ben bî-bedel gördüm **Sinânı***

*Severseñ hûbı bârî sev **sen anı** (G.1463/1)*

[= Ey gönül! Ben Sinan'ı eşsiz gördüm. Güzel seversen bari sen onu sev.]

*Tolaşdı zülfe dil **cânânda** kaldı*

*Salındı boynuna **cân anda** kaldı (G.1523/1)*

[= Gönül zülfe dolaştı, cananda kaldı. Can ise boyuna salındı, onda kaldı.]

*'İşkuñ bırağup âteşi sînem k'oda **yandı***

*Ağdı 'alevi göge bu yandı **o da yandı** (G.1567/1)*

[= Aşkın ateş bırakıp sinem o ateşe yandı. Alevi göge yükseldi; bu yandı, o da yandı.]

A.2.2. Mefrûk Cinas: Yazılış bakımından farklılıkların olduğu mürekkebin cinas çeşididir: *yaramaz-yaram az gibi.*

*Gâh dilde gâh dîdemde saña işte **dü câ***

*Kangısını ihtiyâr édersin éy bedrü'd-**düçâ** (G.9/1)*

[= Bazen gönülde bazen gözümde olmak üzere işte sana iki yer. Ey karanlığı aydınlatan dolunay! Hangisini dilersin?]

*Cehennem cevfine girmek **nedemdür***

*Cinâna girmegi görseñ **ne demdür** (G.290/1)*

[= Cehennem çukuruna girmek pişmanlıktır. Cennetlere girmenin ne hoş olduğunu bir görsen!]

*Defter-i bülbül-i şûrîdeyi **gül dürse** olur*

*Gûş édüp ağladuğın belki de **güldürse** olur (G.292/1)*

[= Âşık bülbülün defterini gül dürse olur. Ağladığını duyup belki de güldürse olur.]

*Sen Benî Asfer Yehûdî géydüğün **nârencîdür***

*Sûrh-ser bir rû-siyeh Nasrânîsin **nâr incidür** (G.386/5)*

[=Sen Asferoğulları Yahudisisin, giydiğin de narencî/ turuncudur. Kızıl başlı, kara yüzlü bir Hristiyanısın, ateş seni incitir.]

*Hûbân-ı cihân cümlesi **cânânelerümdür***

*Ben böyle dedüm sen de dé **cânâ nelerümdür** (G.436/1)*

[= Cihanın bütün güzelleri benim cananelerimdir. Ben böyle dedim; sen de “Ey can, nelerimdir?” de.]

*Hû édinmiş 'âşıkâ cevri étmegi **cânâneler***

*Él senünçün de neler söyler gör e **cânâ neler** (G.445/1)*

[= Cananeler âşığa zulmetmeyi huy edinmişler. Ey can, el senin için de neler söyler, bir gör.]

*Gözüne gerçi ki **âhû** dediler*

*Rahmı yok vahşîdür **âh o** dediler (G.623/1)*

[= Senin gözün için ahu dediler. Fakat senin için ise “Ah o merhameti olmayan bir vahşidir.” dediler.]

*Hancer-i gamzeñe sînem **yaramaz***

*Dâğdan belki bekişdi **yaram az** (G.659/1)*

[= Senin gamzenin hançerine benim sinem yaramaz. Dağlardan oluşan yaram az pekişti/ iyileşti.]

*Bugün Rûm élli gercikden iki ra'nâ **güzel** gördüm*

*Birisinde kamer ebrû birisinde **göz el** gördüm (G.906/1)*

[= Bugün Rumelili yiğitlerden iki hoş güzel gördüm. Birinde hilal kaş, öbüründe ise göz, el gördüm.]

*Defterini bülbül-i şûrîdenüñ **gül dürmesün***

*Ağladup da kahkahâ-yı kahrını **güldürmesün** (G.1038/1)*

[= Âşık bülbülün defterini gül dürmesin. Onu ağlatıp da kahrının çitsarmaşığını güldürmesin.]

*Derd-ile düşdi şehâ dil **nedeme***

*Gör e ben bendeñi kaldum **ne deme** (G.1161/1)*

[= Ey şah! Gönül dert yüzünden pişmanlığa düştü. Ben kulunu bir gör, ne günlere kaldım.]

*Yéter ol meşşâtaya mir'ât-ı hüsnüñ **âyine***

*Lâzım-ısa zîb ü ziynet étmege her **ây ine** (G.1204/1)*

[= O süsleyiciye güzelliğinin aynası, ayna olarak yeter. Eğer gerekiyorsa süsleyip püslemeye her ay insin.]

*Neden girür véren kes dil **günâha***

*Esîr olmak neden yâ her **gün âha** (G.1299/1)*

[= Gönül veren kimse neden günaha girer? Ya her gün aha esir olmak nedendir?]

*İncinür ise her **gün âhumuza***

*Tevbeler ola her **günâhumuza** (G.1305/1)*

[=Her gün ahımıza gücenirse, her günahımıza tövbeler olsun.]

*Bûse vérmez aldı cânım **müftine***

*Bu husûsa ne dér ola **müftî ne** (G.1342/1)*

[= Buse vermiyor, canımı bedavaya aldı. Bu hususa acaba müftü ne diyecek?]

*Bülbülüñ tomar-ı şevkîn gerçi kim **gül dürmedi***

*Lîki hâr-ı kahr-ıla kan ağladıp **güldürmedi** (G.1446/1)*

[= Bülbülün arzu defterini gül dürmediyse de kahr dikeniyile kan ağlatıp hiç güldürmedi.]

*Füssâk-ı cihân içre sucı içme **suc oldu***

*Karınları alak bulak olup da **suculdu** (G.1497/1)*

[= Dünyadaki günahkârlar içinde içki içmek suç oldu. Karınları allak bullak olup çekildi.]

*Gedâdan gördi şeh gözler **yaşındı***

*Terahhum étdi çeşminden **yaş indi** (G.1529/1)*

[= Sultan, kulundan gözlerini sakladı. Merhamet etti, gözünden yaş indi.]

*Dâmânuñ-ıla göz yaşı **silinmedi** kaldı*

*Sedd étdi müjem hâr-ıla **seyl inmedi** kaldı (G.1540/1)*

[= Gözyaşı senin eteğinle silinmedi kaldı. Kirpiğim dikenle set yaptı, sel inmedi kaldı.]

*Bülbülüñ defter-i şevkîmî dilâ **gül dürdi***

*Ta'ne-i hâr-ıla ağlatdı gehî **güldürdi** (G.1546/1)*

[= Ey gönül! Bülbülün arzu defterini gül dürdü. Dikenin kınamasıyla ağlattı, bazen de güldürdü.]

A.2.3. Merfû Cinas: Mürekkebin cinası oluşturan lafızlardan birisi tam diğeri ise başka bir kelimenin parçası olursa merfû cinas ortaya çıkar: *semâda-şemse mâda* gibi.

*Kaşlaruñ hancer-ile **sîne yarar***

*Kan édüp n'éder ü **nesîne yarar** (G.592/1)*

[= Kaşların hançerle sine yarar. Kan döküp de ne yapar, bu nesine yarar?]

B. Tam Olmayan Cinas: Cinaslı lafızlar arasında cinası meydana getiren dört husustan en az birinin eksik olması durumunda tam olmayan cinas yapılmış olur.

B.1. Nâkıs Cinas: Cinaslı kelimelerden birinde bir harf fazlalığının olmasıdır.

B.1.1. Mutarraf Cinas: Fazla olan ses kelimenin başında yer alması hâlinde oluşur: *dem-âdem* gibi.

*Tâcdârân-ıla meydân içre çün sen salduñ **at***

*Eyledüñ her birini biñ lu'b-ıla éy şâh **mât** (G.81/1)*

[= Ey şah! Sen tac sahibi hükümdarlarla meydan içre at salınca her birini bin oyunla mat ettin.]

B.1.2. Müşevveş Cinâs: Fazla olan ses kelimenin ortasında yer alıyorsa bu adı alır: *dem-dâm* gibi.

*Bırakdı zülf-i sûduñ câna **sevdâ***

*Karardı kahr olup kalb-i **süveydâ** (G.33/1)*

[= Kara zülfün cana sevda bıraktı. Süveydanın kalbi/ ortası da kahrolup karardı.]

B.1.3. Müzeyyel Cinâs: Fazla olan ses kelimenin sonunda yer alıyorsa bu çeşit cinâs ortaya çıkar: *dîvân-dîvâne* gibi. Kafiye beyitlerde sondaki fazlalık ses kafiye ortadan kaldıracağı için Garâmî'nin matla beyitlerinde bu çeşit bir cinâs kafiye bulunamadı.

B.2. Müttekârib Cinâs: Cinâsı oluşturan lafızlardaki harflerin cinslerinin farklı olması hâlinde ortaya çıkan cinâstır. Farklılığın bir harfte olması icap eder.

B.2.1. Muzâri Cinâs: Farklı olan harfin mahreç bakımından birbirine yakın olması hâlinde ortaya çıkar: *safer-sefer* gibi. Garâmî'nin matla beyitlerinde bu çeşit cinâsa rastlayamadık.

B.2.2. Lâhik Cinâs: Farklı olan harfin mahreci birbirinden uzak ise bu çeşit cinâs yapılmış olur: *sâlik-mâlik* gibi.

*Güzeller derd ü mihnetle beni **bîmâr** eylerler*

*Cihânı cümleten zârumla hep **bîzâr** eylerler (G.219/1)*

[= Güzeller dert ve sıkıntı ile beni hasta ederler de bütün cihanı feryadıyla hep usandırırılar.]

B.3. Mükerrer Cinâs: Cinâsı meydana getiren lafızlardaki harf fazlalığı birden fazla ise ve bu fazlalık başta yer alıyorsa mükerrer cinâs oluşur: *eş'âr-â'r* gibi.

*Hicv-ile rakîbüñ ben burnuna sokup bir **sîh***

*Yüzini karardup da étsem di sezâ **tevsîh** (G. 142/1)*

[= Hicivle rakibin burnuna bir şiş sokup yüzünü karartsam da kirletsem yeriye.]

*Beden pür nâr-ı ıskuñla **yanıkdur***

*Çizikden sîne kana **boyanıkdur** (G.302/1)*

[= Senin aşkının ateşiyle beden hep yanıktır. Sine de çiziklerden dolayı kana boyanıktır.]

B.4. Muharref Cinâs: Arap harflerine göre yazılışları aynı fakat harekeleri farklı olan lafızlarla yapılan cinâsa bu ad verilir: *vîrd-verd* gibi.

*Gamzeñ éy kaşı kemân çünki okun câna **seper***

*Tutayın sîne-i sad pâremi ben dahı **siper** (G.492/1)*

[= Ey kaşı yay! Gamzen okunu cana serpince yüz parça olmuş sinemi ben de onlara siper/ kalkan edeyim.]

*Riyâz içinde şol dem-beste **gonca***

*Açılır gül olurdı gelse **gunca** (G.1298/1)*

[= Bahçelerdeki şu ağzı kapalı gonca cilveye gelse açılır, gül olurdu.]

*Dédi ol serv-kad geldükde **gunca***

*‘Aceb hîç bencileyin var mı **gonca** (G.1302/1)*

[= O selvi boylu cilveye gelince “Acaba hiç benim gibi bir gonca var mı?” dedi.]

B.5. Kalb Cinas: Cinası oluştan lafızlarda harflerin dizilişleri farklı ise bu çeşit cinas oluşur: *mâl-elem* gibi. Garâmî’nin matla beyitlerinde bu çeşit cinasa rastlayamadık.

B.6. Hattî Cinas: Cinası meydana getiren lafızlarda yalnızca nokta açısından farklılık bulunması hâlinde hattî cinas ortaya çıkar: *âkil-gâfil* gibi.

*Gavgâ koparan başuma ‘ışkunla **cevirdi***

*Soñ demde cefâ yakam alup çekdi **çevirdi** (G.1556/1)*

[= Aşkınla başımda kavga koparan ettiğin cevirdi/ eziyetti. Son anda cefa da yakamı tutup beni çekti çevirdi.]

B.7. Darbî Cinas: İkilemelerle ve pekiştirme sıfatları ile meydana getirilen cinaslara bu ad verilmektedir: *olur-molur* gibi. Garâmî’nin matla beyitlerinde bu çeşit cinasa rastlayamadık.

Cinasın Bütün Şiire Yayılması: Tecnîs

Cinaslı lafızları bir arada kullanma işine tecnîs denildiği gibi (Kılıç ve Yetiş, 1993: 12; Dilçin, 1997: 467) bütün kafiyeleyeri cinaslı olan şiirlere, koşmalara da halk şiirinde tecnîs denilmektedir (Dilçin, 1997: 76, 310). Tecnîsin bu ikinci anlamına uygun olarak şairlerin kimi zaman şiirin kafiyeleyerini cinas sanatı üstüne kurdukları görülür. Mesela Üsküplü Atâ (ö. 1523), *Tuhfetü’l-Uşşâk* isimli mesnevisinin kafiyeleyerini:

*Zîrek aldanmaz bu dünyâ **kûtına***

*Bir hasîsün kendü n’ola **kûtı ne** (Aksoyak, 2006: 25)*

[= Zeki kimse bu dünyanın gıdasına aldanmaz. Bir cimrinin kendi nedir, gıdası ne olabilir?]

*Didi kim ey Bîşr ne **âlemdesen***

*Ne amel kıldun aceb **âlemde sen** (Aksoyak, 2006: 59)*

[= “Ey Bîşr ne âlemdesin, acaba bu âlemde sen ne amel kıldın?” dedi.]

beyitlerinde görülebileceği üzere bütünüyle cinas sanatı ile kurmuştur. Başka bir örnek olarak 18. yy. şairlerinden Halebli Edîb de *Dîvân*’ında pek çok gazelini tecnîs üzere yazmıştır:

*Halvetde biraz kendiñi sûfî **oyalandır***

*Ammâ ki ko bahs-i gamı zîrâ **o yalandır***

*Âlûde-i gâflet saña sehv ile **uyandır***

*Sen kâdir iseñ kalbîni gâfletden **uyandır***

*‘Uşşâkı müzevvir deyü incitme **ko câandır***

*Tezvîr eden esmâ çekerek yârî **kucandır***

Hîç meyl-i kirâs-ı leb ü sîb-i zekan etme

Şâyân-ı mezâkıñ seniñ ancak dolandır

*Mürşid ki Edîb ehl-i riyâyı **koruyandır***

*Efzûn ise de yaşına bakma **koru yandır** (Mum, 2004: 318)*

[= Ey sufi! Kendini biraz halvette oyalandır. Fakat gam bahsini bırak, çünkü o yalandır. Gaflete bulaşmış olan, sana yanlışlıkla uyandır. Gücün yetiyorsa kalbini gafletten uyandır. Âşıkları yalancı diye incitme, bırak o da bir candır. Yalan söyleyen, Allah'ın esmasını çekerek yarı kucaklayandır. Hiç kiraz dudağa ve elma çeneye meyletme. Ancak senin zevk duyacağın şeyleri dilinde dolandır. Ey Edîb! Mürşit, riyakârları koruyandır. Ne kadar çok olursa olsun, yaşına bakmadan koru yandır.]

Garâmî'nin *Dîvân*'ında da gazel-i tecnîs adıyla anabileceğimiz, baştan sona cinas sanatı ile kafiyeleştirilmiş gazellere rastlıyoruz. Her ne kadar Dilçin cinaslı kafiye'nin bir söz oyunu niteliğinde olduğundan dolayı tam anlamıyla bir kafiye sayılmayacağını belirtse de (1997: 90) şairlerin böyle şiirlerde kafiye'den çok cinası ön plana çıkardıkları anlaşılıyor. Garâmî ise zaten bir söz oyunu sayılan cinası bir adım daha öteye taşıyarak mürekkebin cinası oluşturan lafızları birleşik olarak yazmış ve bunları okuyucunun çözmesini istemiştir. *Dîvân*'da bu şekilde dört gazel yer almaktadır ve kafiyelerdeki cinaslı ifadeler hep şu şekilde birleşik yazılmıştır: boyunda (boyunda/ bûyunda/ boyun da/ b'oyunda), nemekîn (neme kîn/ nemekin/ nemekîn/ nem ekin/ ne mekîn), nemedine (nem éđine/ ne Medîne/ neme dîne/ nemed ine/ neme déne/ nemedi ne), âyine (ay ine/ ayına/ ayı ne).

3.sü Zâtî'nin bir şiirine nazire olan söz konusu gazeller ve günümüz Türkçesine çevirileri şu şekildedir:

1. Gazel

Mef'ûlü mefâ'ilün mef'ûlü mefâ'ilün

*Yâ Rab bilebilsem di yârum **neme kîn** eyler*

*Var-ısa şu çeşmümden akan **neme kîn** eyler*

Çevrüp dili yaşum-veş kara deñize atma

*Akşar mıdur ol anuñ dédi **nemekîn** eyler*

Gözüm yaşı 'ârızla düşdi lebüñe dédü

*Hôş-âbla ter helvâ dédi **nemekîn** eyler*

Dihkân-ı gamı yâruñ sadrumda saban urup

*Göz yaşı hubûbundan anda **nem ekin** eyler*

Dergâha şeref vérem dérdüm şerefiyyetle

*Ben bende Garâmîsin ol şeh **ne mekîn** eyler (G.527)*

[= Ey Rabb'im, yarimin neyime kin ettiğini bilebilseydim; galiba gözümünden akan neme/ yaşa kin ediyor. Gönlü çevirip yaşım gibi kara denize/ Karadeniz'e atma. O, denizin tuzunu getiren Akşar ırmağı mıdır, dedi. Gözyaşım yanağınla dudağına düştü, dedim. O, hoşafı ter helvayı tatlandırıyor dedi. Yarın gamı çiftçisi, göğsümde saban vurup orada gözyaşı tanelerinden nem ekmektedir. Padişahın kapısına şeref vereyim derdim, kulu Garâmî'sine o şah ne güzel mekân verir.]

2. Gazel*Mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün**Nedür serv-i sehî şeklen **boyunda****Semendür yâsemendür bu **bûyunda****Bezenmiş hâli yâkût-ıla la'li**Asılmış salınur kâkül **boyunda****Baňa cevır étdüğü yétmez midi kim**Diler ben nâ-tüvânından **boyun da****Baňa öpdürmediler yâri yârân**'Aceb iş étdiler baňa **b'oyunda****Gazanfer gibi kara evren-içün**Garâmî niçe ser gider **boyun da** (G.1208)*

[= Düzgün servi şeklen boyda nedir? Bu ise kokusunda semen ve yasemindir. Yanağındaki beni süslenmiş, dudağı yakutla birlikte; kâkülü boyunda asılmış, sallanıyor. Bana eziyet ettiği yetmez miydi de ben güçsüz âşığından boynumu da diliyor. Dostlar bana yari öptürmediler, bana bu oyunda acayip bir iş ettiler. Ey Garâmî! Aslan gibi kara evren için pek çok baş gider, boyun da.]

3. Gazel*Mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün**Su basdı yérin kaşı hayâli **nem édine****Çeşmümde semek-vârî meger kim **nem édine****Çihreñ yéter e Kuds-i mübârek baňa kıblem**Besdür eşigüñ baňa ne Ka'be **ne Medîne****Zülfüñ ruhuñ üstinde ki dîne zarar eyler**Kâfirdürür ol kasd éder olsa **neme dîne****Baş açık olan kuluña abdâluña gökden**Tennûre ile tâc-ıla köhne **nemed ine****'Ummân-ı nedâmet ki cihândan götürüldi**Deryâ dedügüñ gözde meger şol **neme déne****Dérse çekerin sîneye yârı nemed içre**Kahr olma şehâ kimdür o başdan **nemedi ne** (G.1237)*

[= Yerini su basdı, sevgilinin kaşı hayali ıslanır (?). Meğer gözümde balık misali su edinmek ister. Ey mübarek Kudüs gibi olan sevgili! Bana kıblem olarak yüzün yeter. Senin eşigün bana kâfidir, ne Kâbe'yi ne de Medine'yi isterim. Yanağının üzerindeki zülfün dine zarar verir. O dine kasteder olsa neyime, çünkü o kâfirdir. Başı açık olan kuluna, abdalına gökten

tennure, tac ve eskimiş keçe iner. Pişmanlık okyanusu cihandan kaldırıldı. Deniz dediğin de gözdeki şu neme/ yaşa denir. Ey şah! Yari keçe içinde bağrıma basarım derse kızıp üzülme, zira baştan o kimdir ve keçesi nedir?]

4. Gazel

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

Gün yüzüñ seyre yéter meh âyine

Saňa lâzım ise ger her ay ine

Çihreñe beñzer dér-ise bedri gün

Érmesün hurşid éy meh ayına

Zerreden mikdârını gün bile kem

Ger mukâbil gelse hüsnüñ ayına

Zab'-ı kâsirdür cevır bebr ol cefâ

Mü'zilikde kurd nidür ayı ne

Éy Garâmî ol hilâl ebrû-yı yâr

Şöyle kim sihr éde gökden ay ine (G.1238)

[= Senin güneş yüzünü seyretmeye ayna olarak ay yeter. Eğer sana lazımsa o her ay insin. Ey ay gibi olan sevgili! Güneş dolunayı senin çehrene benzetirse, ayna eremesin. Eğer güneş, senin güzellik ayna rastlasa kendi kıymetini zerreden daha değersiz bilir. Zulüm, öldürücü bir sırtlan; cefa ise canavardır. Eziyet edicilikte kurt nedir, ayı ne? Ey Garâmî! Yarin o hilal kaşı öyle bir sihir yapar ki gökten ay iner.]

Sonuç

Belâgat kitaplarında bed'î sanatlar başlığı altında lafızla ilgili olanlar içinde anlatılan cinas sanatı, lafızların anlamlarından ziyade ses benzerliklerine dayanmaktadır. Bu benzeşmeler, lafızları meydana getiren harflerin yahut seslerin cinsi, sayısı, harekesi ve sırasına göredir. Benzerliğin çokluğu, cinas sanatını kuvvetlendiren bir husustur. Ancak cinasın kuvvetli olması, şairlik kabiliyetinin de güçlü olduğu anlamına gelmez.

Cinas sözde musiki meydana getiren bir sanattır. Cinaslı lafızları okuyan/ dinleyen kişi anlamlar arasında dolaşarak edebî bir zevk hisseder. En azından cinaslı lafızlar düzeyinde açık bir anlatımdan ziyade kapalı bir anlatıma sebep olan cinas sanatı, insan psikolojisinin müphem şeylere meyletmesi özelliğine de uygundur.

Edebiyatımızda cinas sanatına dair pek çok örnek vardır. Ancak bunlar içinden cinaslı manileri özellikle hatırlamak lazımdır. Bununla birlikte divan şairlerinin kafiyeyi belirleyen matla beyitlerinde cinasa başvurdıkları, yahut da şiirdeki kafiyelerin tamamını cinas üzerine kurdukları görülmektedir. Edebiyatımızın ilginç simalarından sayılması gereken 16. yy. divan şairi Garâmî de şiirlerinin pek çok yerinde cinaslar kullanmış ve 60'dan fazla gazelinin de matla beyitlerini cinaslı kelimelerden seçmiştir. Bunlardan başka Dîvân'da 4 gazelinin kafiyelerinde cinas yapmış ve onları gazel-i tecnis hâline getirmiştir. Kafiyeli olan lafızları ise bir çeşit oyun hâline getirerek özellikle birleşik biçimde yazmıştır. Cinaslı lafızların yazılışı 527. gazelde *nemekîn*, 1208. gazelde *boyunda*, 1237. gazelde *nemedine* ve 1238. gazelde ise *âyine* şeklinde tek bir imla iledir. Garâmî'nin en çok tam cinaslardan mürekkebin cinası tercih ettiği görülmektedir. Mürekkebin cinaslardan ise mefrûk cinas, müteşâbih cinaslardan fazladır.

Kaynakça

- Âşık Çelebi (2010). *Meşâ'irü's-Şu'arâ*. Haz. Filiz Kılıç. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- Başpınar, F. (2013). *Garâmî: Dîvân*. İstanbul: Yedirenk.
- Beyânî (1997). *Tezkiretü's-Şu'arâ*. Haz. İbrahim Kutluk. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Coşkun, M. (2010). *Sözün Büyüsü Edebî Sanatlar*. İstanbul: Dergâh.
- Dilçin, C. (1997). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Hasan Çelebi (1989). *Tezkiretü's-Şu'arâ*. Haz. İbrahim Kutluk. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Kılıç, H, Yetiş, K. (1993). Cinas. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8. C.: 12-14. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Mehmed Süreyyâ (1308). *Sicill-i Osmânî yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*. İstanbul.
- Mum, C. (2004). *Halepli Edîb Dîvânı: İnceleme-Tenkitli Metin-Cinaslar Sözlüğü*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Öztoprak, N. (2000). Halk ve Divan Şiirinde Cinas Sanatının Karşılaştırılması Üzerine Bir Deneme. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*. 1: 155-174. İstanbul.
- Saraç, M. A. Y. (2007). *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*. İstanbul: 3F.
- Sehî Bey (1978). *Heşt Bihişt*. Haz. Günay Kut. Cambridge: Harvard University.
- Şemseddin Sâmî (1996). *Kâmûsu'l-A'lâm*. Ankara: Kâşgar Neşriyat.
- Tuman, M. N. (2001). *Tuhfe-i Nâ'ilî Divân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. 2. C. Haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı. Ankara: Bizim Büro.
- Üsküplü Atâ (2006). *Tuhfetü'l-Uşşâk*. Haz. İ. Hakkı Aksoyak. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı. (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10713,girisvemetinpdf.pdf?o E.T.: 09.02.2015>)